

ALGÚNS APUNTAMENTOS SOBRE A CUESTIÓN LINGÜÍSTICA EN CATALUÑA NORTE¹

Laureano Xoaquín Araujo Cardalda
Dirección Xeral de Política Lingüística

1.1. O catalán é unha das linguas románicas máis unitarias, aínda que presenta unha rica e nítida división dialectal. Ó grupo de dialectos do catalán oriental pertence o catalán setentrional ou rosellonés, que é a variante de Cataluña Norte. Este país, que comprende as comarcas do Rosellón, o Vallespir, o Conflent e mailo Capcir, así como a Alta Cerdaña ou Cerdaña setentrional, correspóndese, no mapa administrativo do Estado francés, co Departamento dos Pireneos Orientais (excepto o cantón occitano de La Fenolleda), ocupa unha extensión de 4.116 km² e forma parte da Rexión do Languedoc-Rosellón.²

A comunidade catalanófona é a máis grande das que, en Europa, non teñen Estado propio (coa excepción de Andorra): está composta por uns sete millóns de persoas (que conviven con outros catro millóns de persoas non catalanófonas). En Cataluña Norte, sobre un total de 360.000 habitantes, o grupo lingüístico catalán conta na actualidade cuns 150.000 membros. Máis da metade da poboación cita espontaneamente o catalán como lingua do país³ e afirma ter un sentimento de vinculación coa lingua catalana. Menos da metade da poboación parece ser consciente da situación crítica na que se atopa esta lingua no seu país.

¹ Estes apuntamentos son froito dunha visita de estudio a Cataluña Norte organizada en abril de 1997 pola Axencia Europea para as Linguas Menos Estendidas e financiada pola Comisión Europea.

² Os departamentos son as circunscricións administrativas do Estado, e están subdivididos en distritos e cantóns. O órgano deliberante do departamento é o Consello Xeral. O órgano executivo é o presidente do Consello Xeral.

As rexións non están xerarquicamente situadas por riba dos departamentos. O seu órgano deliberante é o Consello Rexional. O órgano executivo é o presidente do Consello Rexional. O peso específico das rexións no sistema político francés é mínimo. A súa debilidade financeira súmaselle o feito de non seren titulares de competencias lexislativas.

No departamento, o prefecto, o representante do Estado e de cada ministro, é quen controla os principais resortes do poder político. Dispón, *v. g.*, dos fondos de subvencións para os concellos.

³ Para os datos estatísticos que se manexan, *v. Région Languedoc-Roussillon* (1993). Os resultados desta enquisa, que sorprenden pola vitalidade que aínda lle outorgan á lingua catalana logo de máis de tres séculos de aculturación, suscitaron un vivo debate.

Dúas de cada tres persoas non identifican o catalán falado en Cataluña Norte co que se fala no resto dos países de lingua catalana. Na segunda metade deste século perdeuse a transmisión interxeracional do catalán, mentres a totalidade da poboación sabe francés. Aproximadamente as dúas terceiras partes din que comprenden o catalán, a metade mantén que sabe falalo, unha quinta parte sostén que sabe lelo, menos da décima parte escribilo e unha terceira parte afirma que o utiliza con certa frecuencia. A competencia lingüística en catalán diminúe sensiblemente no segmento poboacional máis novo e tamén entre as persoas de formación superior.⁴

1.2. Unha comunidade lingüística só pode sobrevivir se ten capacidade de produción (é dicir: de provoca-lo desexo de aprende-la lingua entre as persoas ás que non lles foi transmitida) e de reprodución (é dicir: de garanti-la transmisión interxeracional da lingua). Para isto é necesaria unha actitude positiva do Estado (mediante un marco xurídico-político que posibilite o fomento das linguas menos estendidas) e mais un sentimento común de

dignidade (mediante o uso da lingua por parte do grupo).⁵

No Principado, e gracias, sobre todo, a unha elaborada política lingüística⁶ levada a cabo pola Generalitat e apoiada por un amplo consenso social, o catalán é a lingua europea sen Estado con mellores perspectivas de desenvolvemento. En Cataluña Norte, pola contra, a política lingüística existente dende hai máis de tres séculos ten como obxectivo a desaparición do catalán. No hexágono, o francés, símbolo, dende hai séculos, de prestixio cultural e político, vén sendo a lingua oficial e asemade dominante, o que Calvet (1987, 48-50) cualifica de *plurlingüismo de lingua dominante única*. En situacións diglósicas como a do catalán setentrional, a lingua dominada non pode substituí-lo francés, que é a lingua "útil", a da maioría da poboación, a lingua de prestixio, a do poder político e cultural.

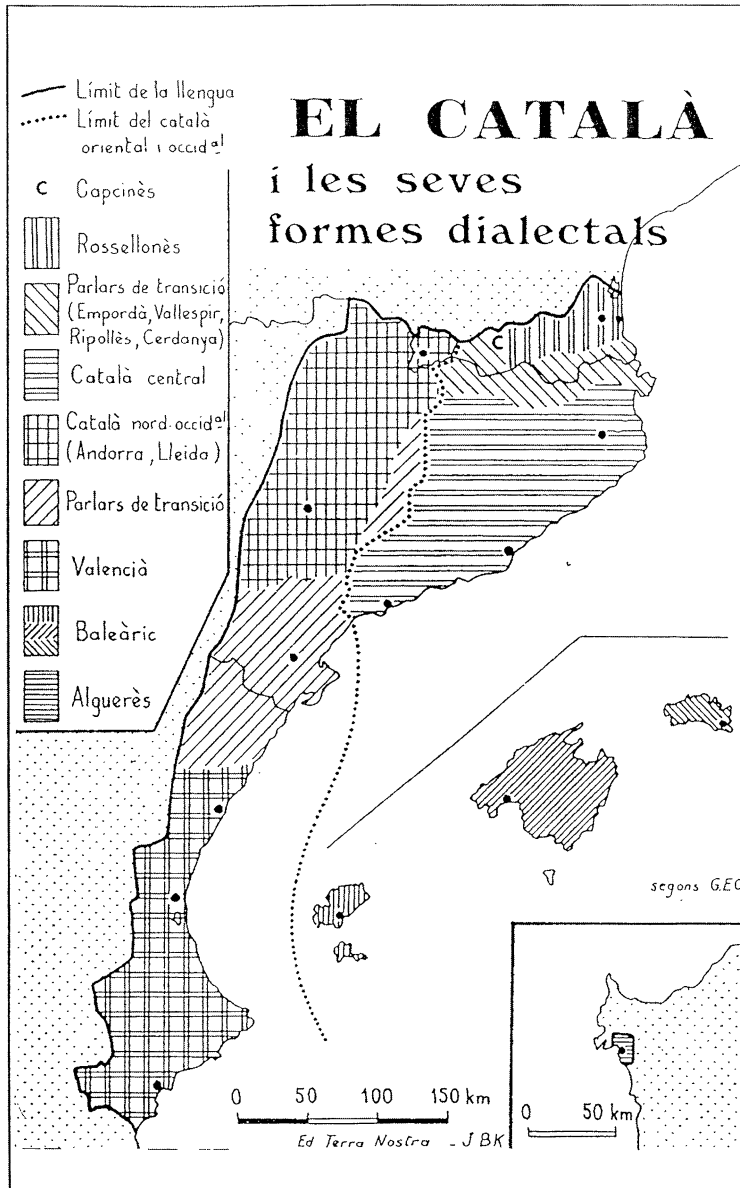
2.1. Na exposición dos alicerces históricos do proceso que culmina na actual situación de predominio do francés sobre tódalas demais linguas do hexágono,⁷ o texto máis citado é a

4 En palabras de Lagarde (1995, 138): "le catalan ne subsiste que comme langue vernaculaire qui tente avec difficulté de s'étendre au-delà d'îlots que constituent les générations d'anciens, le monde rural et les milieux de militantisme culturel et/ou politique". En consonancia coa doutrina da Generalitat de Cataluña, non falta quen reclama (así, v. g., o Concello de Perpignan) a defensa da catalanidade como factor de integración neste país no que hai un altísimo número de inmigrantes e unha importante crise económica. De feito, dúas de cada tres persoas afirman que o catalán é un factor de integración social e profesional.

5 V. Comisión Europea (1996, especialmente 5-7 e 32-33).

6 Entendida, seguindo a Calvet (1987, 146), como "o conxunto das escollas conscientes efectuadas no eido das relacións entre a lingua e a vida social, e máis concretamente entre lingua e vida nacional".

7 Este breve achegamento histórico segue moi de preto a análise de Calvet (así, v. 1988³, 161-185).

Os dialectos do catalán. (Fonte: Verdaguer [1992, 72])

ordenanza de Villers-Cotterêts de 1539, que impuxo un trato de favor verbo do francés —en detrimento do latín, certamente, pero tamén das outras linguas vulgares—, o que lle conferiu un rango especial e afastou da actividade pública a moitas persoas que non o dominaban.⁸

A guerra entre os reinos de Francia e España, que empezara en 1635 no marco da Guerra dos Trinta Anos, rematou cunha desfeita para os cataláns: no Tratado dos Pireneos de 1659, co que finalizou o conflito, as terras catalanas do norte, que ata entón careceran dunha personalidade diferenciada da do resto do territorio catalán, pasaron a formar parte do reino de Francia⁹. Estas terras, convertidas en rexión fronteiriza, en provincia, no “sur de Francia” (no canto do norte de Cataluña), víronse inmediatamente sometidas ó réxime centralizado imperante no reino. Tódalas

institucións xurídico-políticas tradicionais quedaron suprimidas. A esta perda da identidade política sumouse a decadencia económica. Neste país, no que só se utilizaba o catalán, o duro proceso de asimilación cultural desenvolveuse a unha velocidade e cunha intensidade asombrosas. Tódolos ámbitos clave víronse de contado afectados pola política de imposición do francés¹⁰: os cargos públicos, o mundo profesional, a igrexa católica¹¹, o ensino, etc. A lingua propia comezou a ser lentamente desprazada polo francés, que se foi impondo, primeiro, nunha burguesía que rematou inmersa na cultura de prestixio, a francesa, e, finalmente, nas clases inferiores, cunha política cada vez máis coercitiva.

2.2. En 1789, máis da metade da poboación do hexágono non comprendía o francés, a lingua da revolución, a lingua da clase social que accedía ó poder. Os revolucionarios consideraban que o fundamento máis seguro da

8 Nesta época de progresivo abandono do latín a prol das linguas románicas, a ordenanza de Villers-Cotterêts non foi unha excepción na Europa Occidental.

9 Segundo Dalmau i Olivé (1994², 111), do mesmo xeito que se pode, tal e como mantén a diplomacia española, considera-lo caso de Xibraltar coma unha situación colonial (unha amputación do territorio español, aínda que amparada polo Tratado de Utrecht de 1713), tamén “el Rosselló és una amputació del territori català i, per consegüent, la presència dels francesos, encara que sigui encoberta pel Tractat dels Pirineus, cal considerar-la un residu *colonial*”. Sen embargo, o Estado español non reivindica a devolució deste territorio, o que contrasta coa súa actitude verbo de Xibraltar. V., en xeral, Dalmau i Olivé (1994², especialmente 8-9, 13-16, 96-124) e Sanabre (1989).

10 Empresa propiamente colonizadora, xa que pretendía desterrar das esferas do poder os locutores das linguas dominadas que non desen aprendido a lingua dominante. V. Calvet (1988³, 65), que fala, neste sentido, da instauración dun “*champ d'exclusion linguistique*”.

11 O baixo clero —marcadamente conservador e antifrancés— tivo un papel moi importante na resistencia contra a asimilación cultural. Téñase en conta, como sinala Verdaguer (1992, 79), que “el pes de l'autoritat eclesiàstica era [...] important en un temps en què la pràctica religiosa era general i l'impacte social de l'escola poc més que nul”. A progresiva consolidación da integración de Cataluña Norte nos límites políticos do hexágono conduciu, como era de esperar, a unha calculada e total implicación da igrexa católica no proceso de aculturación.

nación única era a lingua única. A asimilación forzada de tódolos territorios non francófonos obedecía a unha concepción voluntarista da nación: a nación constitúese, non é un produto histórico. Na nación francesa, comunidade de lingua, o bo republicano debía falar francés. Ademais, evidentemente, a revolución burguesa perseguía con avidez, alén da homoxeneización cultural do estado-nación, a uniformización do seu mercado.

A ideoloxía dominante —representada en Cataluña Norte por unha burguesía que se adaptou á dominación francesa para mante-la súa posición hexemónica, e que, polo tanto, era afrancesada, xacobina e centralista— entendía a imposición do francés coma unha política laica e republicana, unha loita pola cultura e contra o tradicionalismo, os privilexios nobiliarios e a ignorancia¹². En definitiva, o flamengo (neerlandés), os dialectos de Alsacia e Lorena, o bretón, o éuscaro, o occitano, o catalán e o corso eran falas antirrepublicanas e falas de cregos.

Durante as distintas vicisitudes políticas que viviu o hexágono dende

1789, a política lingüística sempre lle foi fiel ó ideario republicano.

Nas escolas, o desprezo polas linguas minorizadas manifestábase no emprego de sutís medios de represión dos alumnos que eran sorprendidos falando en *patois*. O neno, sometido á propaganda escolar, que identificaba a modernidade e a cultura co idioma francés, remataba avergoñándose da lingua de seus pais¹³. O servizo militar obrigatorio e maila prensa e a radio tamén contribuíron á extensión do francés. De modo que a forza do aparato do Estado estaba posta á disposición da lingua da capital. En Cataluña Norte, a descatalanización converteuse nunha forma de adaptación ás circunstancias: a superación da humillación e do estigma social ligados á identidade catalana, e, por conseguinte, a promoción social, só eran posibles a través da adopción da cultura francesa.

En definitiva, e a pesar da pertinaz resistencia á imposición da cultura francesa por parte das clases populares norecatalanas ata o s. XIX¹⁴, a introducción forzosa do francés foi dialectalizando

12 As ideas básicas da Revolución Francesa chegan, *grasso modo*, ata os nosos días. Aínda hoxe, mesmo a esquerda francesa segue a considerar que os movementos políticos nacionalistas son reaccionarios, e que hai que preservar, por riba de todo, a indivisibilidade da República.

13 Manzaneres (1992, 13) sinala que "l'ensenyament ha estat un dels principals instruments de despersonalització i de colonització [sic] del país; això, afegit a l'explotació econòmica, al miratge de l'Estat francès com a font de cultura i de llibertat, ha portat al desenvolupament de l'autoodi, al rebuig de la pròpia llengua, al menyspreu de la pròpia personalitat, a la dificultat de situar els propis orígens (catalans?, francesos?)".

14 En ausencia dun estudio profundo do papel que o movemento obreiro desenvolveu en Cataluña Norte en relación coa cuestión lingüística, pódese apuntar, con Verdaguer (1992, 79), que o sindicalismo non amosou oposición ningunha ás bases ideolóxicas revolucionarias nesta materia.

progresivamente o catalán¹⁵ e rematou confinándoo no ámbito familiar, onde tiña un uso exclusivamente oral.

Contra a metade do s. XX culminou o proceso de descatalanización¹⁶. A Primeira Guerra Mundial —momento a partir do cal o proceso sufriu unha notable aceleración—, o illamento do Principado logo do triunfo dos militares rebeldes baixo o mando do xeneral Franco e finalmente a Segunda Guerra Mundial acrecentaron entre a poboación nortacatalana o sentimento de pertenza á nación francesa¹⁷.

3. Dende o punto de vista xurídico-político, e de acordo con Pueyo (1995, 152), pódense clasificar os países e territorios de lingua catalana en tres tipos:

a) aquel no que a única lingua oficial é o catalán: o Principado de Andorra;

b) aqueles nos que o español é a lingua oficial e o catalán ten un estatuto de cooficialidade: o Principado de Cataluña, as Illas Baleares e Valencia;

c) aqueles nos que non se recoñece a oficialidade do catalán: Cataluña Norte, a Franxa de Poñente¹⁸ e a cidade de L'Alguer¹⁹.

Polo tanto, o Estado francés non lle outorga estatuto oficial ningún á lingua catalana²⁰, que, ademais, está practicamente ausente da Administración pública e de Xustiza, así como da sinalización pública (cando dúas terceiras partes da poboación do país se declaran favorables a unha sinalización bilingüe)²¹.

Sen embargo, dende certos ámbitos da Administración lévanse a cabo accións de fomento do uso do catalán. O Concello de Perpiñán²² é especialmente

15 Verdaguer (1992, 79) fala, neste sentido, de "procés d'hibridació dialectal del rossellonès a causa del francès".

16 Verdaguer (1994, 11) sinala que foi nesta época cando o número de obras literarias publicadas en catalán chegou ó seu punto mínimo. Pero a partir dos anos cincuenta, como se verá, tamén se multiplicaron as iniciativas a prol da recuperación da cultura catalana no país.

17 Tendo presentes as reflexións de Ricq (1995, 117), nese momento pódese constatar con gran nitidez o efecto sociocultural da fronteira establecida en 1659: as poboacións separadas distanciáronse por mor da interiorización de valores nacionais distintos, o cal dificulta a construción dunha comunidade transfronteiriza. A poboación nortacatalana non cuestiona a súa condición de francesa.

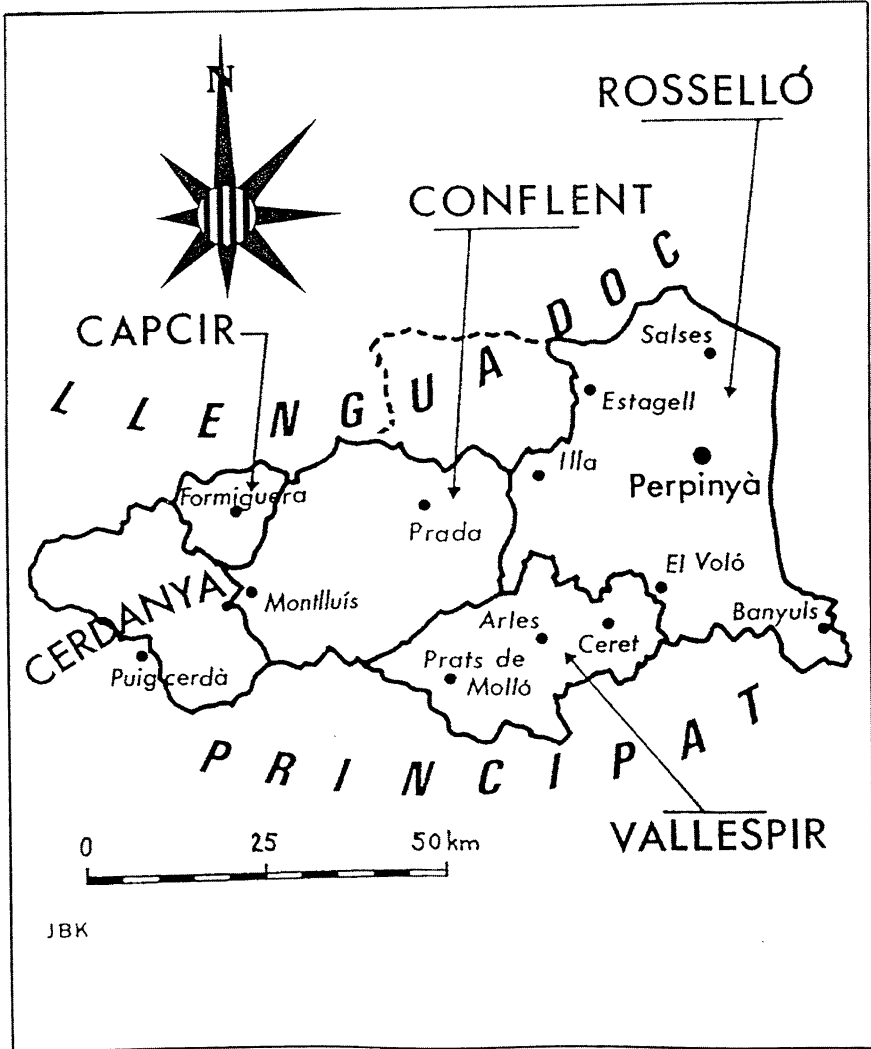
18 En Aragón, entre as provincias de Huesca, Zaragoza e Teruel.

19 No NO da illa de Sardeña.

20 Goetschy e Sanguin (1995, 13-14) observan que "en Europe, il existe malheureusement une *exception française* [...]. La France [...] est le seul Etat d'Europe à n'avoir jamais signé le moindre texte sur la protection des langues régionales, émanant d'organismes internationaux". A declaración constitucional do francés como lingua da República (art. 2 da Constitución de 1958) equivale á institucionalización da discriminación lingüística, xa que as outras linguas do hexágono non son recoñecidas. Hagège (1995, 311) sinala, ademais, que o francés non pode verse ameazado polas outras linguas do hexágono, que se atopan, no seu conxunto, nun estado de extrema debilidade.

21 Os carteis indicadores en catalán son moi poucos, e a miúdo presentan unha estética folclórica. O Concello de Perpiñán, pola súa banda, xa ten rotulada e sinalizada a terceira parte da cidade en catalán e en francés.

22 A capital do país ten 110.000 habitantes. Non hai ningún outro núcleo urbano que supere os 11.000 habitantes. Máis da metade da poboación vive en Perpiñán e na súa zona de influencia. Nesta cidade, só o 30% da poboación é catalana, e pódese considerar que o catalán foi desprazado polo francés.

Cataluña Norte (Fonte: Baylac-Ferrer [1992, 50])

activo neste ámbito. Dende 1993, o alcalde é unha persoa cunha certa sensibilidade progresista e unha visión estratéxica da importancia económica que o achegamento a Barcelona pode ter para a vila, e o tenente de alcalde e delegado para os asuntos cataláns, que milita nunha formación política catalanista de moi escasa representatividade en termos electorais, defende o bilingüismo, creou un novo e significativo lema para a cidade —“Perpinyà la catalana”—, que figura en toda a documentación municipal, e dálle un importante impulso ás relacións co sur. Hai, dende 1993, unha delegación permanente do Concello de Perpiñán en Barcelona —única do seu xénero en Europa—, que xestiona as relacións políticas, económicas e culturais co Principado.²³ O concello tamén asinou varios convenios de colaboración coa Generalitat de Cataluña e co Concello de Barcelona en materia de infraestructuras de comunicación. A política catalanizadora —tímida pero simbolicamente importante— do concello máis grande de Cataluña Norte débese, polo tanto, á vontade do alcalde e ó traballo dos catalanistas sobrerrepresentados na corporación municipal, e non a unha reivindicación explícita dunha parte relevante da cidadanía de Perpiñán²⁴.

No Consello Rexional do Languedoc-Rosellón existe un *intergrupo* encargado da promoción da lingua e a cultura catalanas, que tamén financia accións de intercambio norte-sur en materia de ensino. As actitudes máis anticatalanistas son as da prefectura e as do Consello Xeral.

Os servicios públicos (teléfono, asistencia sanitaria, electricidade, correos, policía, etc.) funcionan exclusivamente en francés.

4.1 A inmensa maioría da poboación do país afirma desexar que exista a posibilidade xeneralizada de aprender-lo catalán na escola, a cuarta parte da poboación di que desexa aprender ou perfecciona-lo catalán (a cantidade de persoas que sostén ter este desexo é especialmente importante entre a xente máis nova) e máis da metade mantén que quere que os seus fillos aprendan o catalán.

Plenamente vixente o vello chauvinismo francés, e nun momento, como se viu, especialmente delicado para a cultura norcatalana, promulgouse, en 1951, *a lei Deixonne*²⁵. Sen cuestiona-lo marco xurídico-político xeral, o lexislador aceptou a reivindicación

23 As relacións desta delegación coas autoridades peninsulares -municipais, autonómicas e estatais- son boas. Pola contra, hai certa incomodidade política coas autoridades do Estado francés.

24 A política do concello conta coa decidida oposición da prefectura e da Fronte Nacional, segunda forza política da cidade. Pola contra, é moi ben acollida polas autoridades do Principado. Non parece, con todo, que o exemplo de Perpiñán teña levado, ata o de agora, a outros concellos a iren catalanizando a súa xestión.

25 Lei 51-46, do 11 de xaneiro de 1951.

reformista²⁶ de que as linguas minorizadas puidesen ser aprendidas nas escolas. A lei permite o ensino optativo das "linguas e dialectos locais" nos colexios e nos institutos. Na práctica, a Administración demorou e obstaculizou a aplicación da lei. Un proxecto global de ensino das linguas menos estendidas non apareceu ata os anos oitenta.

4.2. A administración educativa francesa²⁷ prevé hoxe en día dúas etapas no ensino preuniversitario das linguas menos estendidas, que, no caso do catalán, son as seguintes:

A) Preescolar e primaria (3 a 11 anos). Un 14,6 % do total do alumnado e uns 119 docentes están encadrados nalgunha das dúas seguintes modalidades, ambas voluntarias:

— Ensino de iniciación á lingua e á cultura catalanas: unha a tres horas semanais.

— Ensino bilingüe. A administración educativa pode organizalo cando haxa unha demanda expresa por parte dos pais. Por agora está nos seus comezos.

B) Secundaria. Nesta etapa, na que o catalán é materia optativa, hai un 6,5 % do total do alumnado que estudia catalán en clases impartidas por uns 42 profesores:

— Nos *collèges* (11 a 15 anos), os alumnos poden optar, segundo os casos, entre:

- Ensino de iniciación ou sensibilización: unha hora á semana de lingua e cultura catalanas.
- Ensino equiparable ó das linguas estranxeiras: tres horas á semana de lingua e cultura catalanas.
- Ensino bilingüe: impártense en catalán as materias de lingua e cultura catalanas e unha ou dúas materias a maiores.

— Nos *lycées* (15 a 18 anos), o catalán pode ser escollido como segunda ou terceira lingua estranxeira (*sic*), segundo os casos.²⁸

Polo demais, hai intercambios de alumnos entre centros próximos á fronteira. A Generalitat de Cataluña subvenciona dúas horas de catalán á semana nos centros de primaria duns 15 concellos do norte.

²⁶ En efecto, os sectores que loitaron por conseguir esta concesión do Estado contentáronse con pedi-la introducción das linguas dominadas nun sistema de ensino feito á medida da lingua dominante. Semella ilóxico pedirle a normalización dunha lingua a un Estado que está, precisamente, na orixe da súa represión. V. Calvet (1988³, 147-149).

²⁷ O Estado é o titular das competencias en materia educativa e cultural. As rexións, os departamentos e os concellos practicamente só poden asumir un certo protagonismo na organización de actividades culturais complementarias.

²⁸ Os alumnos só teñen a obriga de elixir *unha* lingua estranxeira (que soe ser, maioritariamente, o inglés), o cal tamén explica, polo menos en parte, o descenso no número de alumnos que estudian o catalán nesta etapa. Observa Verdaguer (1992, 87) que "l'aprenentatge del català a l'escola de manera un poc artificial el transforma en llengua estrangera en el seu propi país".

O catalán tamén está presente no ensino privado. Practicamente tódolos centros asociativos ou privados están sostidos polo Estado, que lles paga os ensinantes e lles impón os mesmos plans de estudo que teñen os centros públicos. Ó eido do ensino asociativo pertence a rede de escolas catalanas La Bressola —de ensino preescolar—, nada en 1976 e asociada dende 1995 ó servizo público de educación, e Arrels, que empezou a súa andaina a comezos dos anos oitenta.²⁹ A escola Arrels ten na actualidade uns 137 alumnos repartidos en tres clases de preescolar e dúas de primaria. É a única do seu xénero que foi integrada no ensino público. O ensino preescolar réxese polo método da inmersión lingüística: os docentes diríxense ós alumnos exclusivamente en catalán, e os alumnos, que se expresan na lingua que queren, van utilizando cada vez máis o catalán. Na primaria impártese un ensino bilingüe: o uso do francés vai aumentando ata converterse na lingua máis utilizada. A lingua administrativa é o catalán (nesta lingua, v. g., están os taboleiros de anuncios, as informacións, as circulares, etc.; tamén se realizan en catalán tódalas reunións). A escola mantén un programa de intercambios co Principado que beneficia sobre todo os alumnos que teñen máis dificultades para expresárense en catalán fóra da escola.

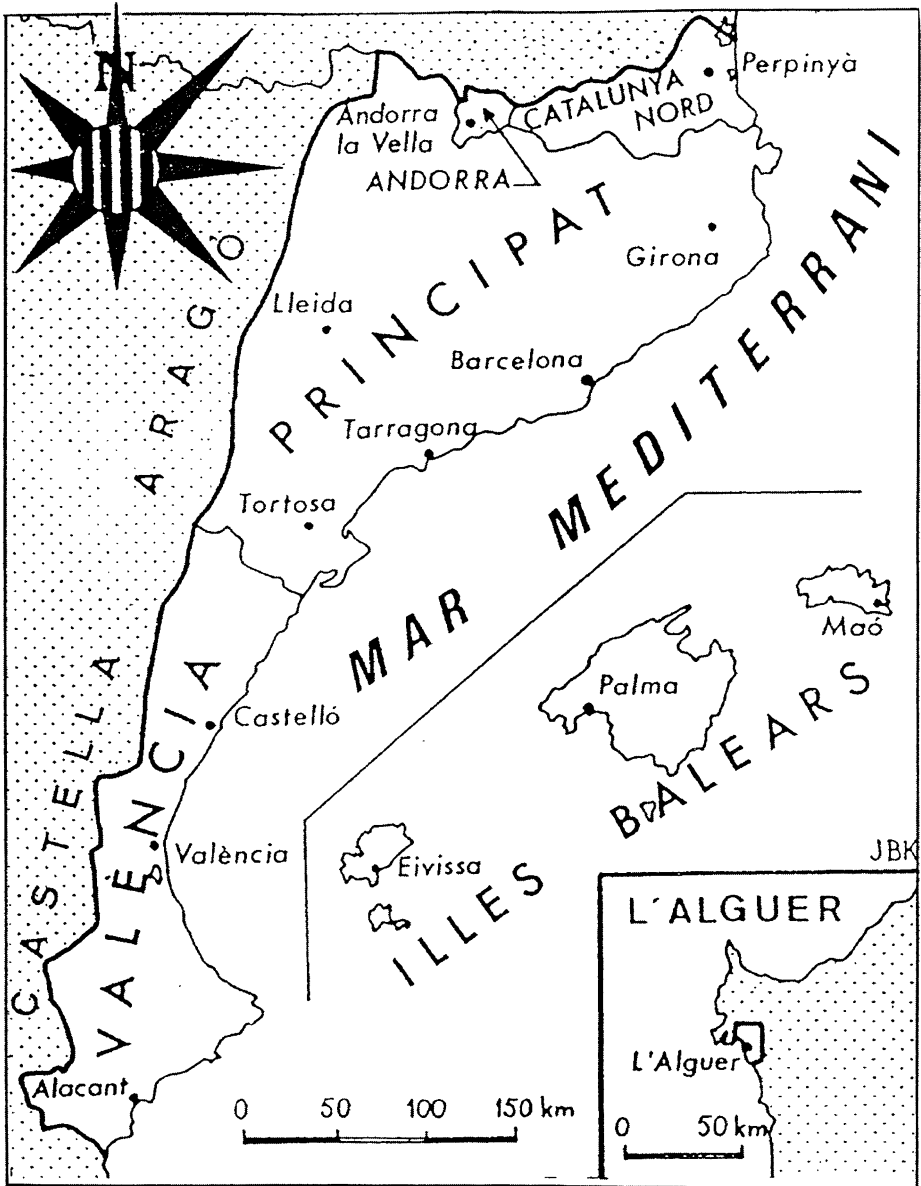
A administración educativa francesa resístese a organiza-lo ensino do catalán na formación profesional, cousa especialmente significativa e grave, dada a importancia desta lingua para os intercambios económicos co Principado. Nestes momentos hai uns 122 alumnos que cursan catalán na súa formación profesional, e varios realizan prácticas en empresas do Principado.

Certos concellos (sobre todo o de Perpiñán) e asociacións axudan a financia-las clases de catalán.

A maior parte do material pedagóxico provén dos países de lingua catalana da península, e debe ser reelaborado de acordo coas necesidades e a realidade norcatalanas.

Os progresos no ensino do catalán ós que deu lugar a *lei Deixonne* —que, polo demais, aínda está por desenvolver completamente— lograron que a lingua catalana no norte non remate por esmorecer por completo. Sen embargo, e malia a efectiva presenza do catalán en moitos centros escolares, esta lingua continúa en situación de precariedade e mesmo de marxinalidade. En definitiva, o reformismo da *lei Deixonne* amósase moi pouco operativo á hora de traballar a prol da normalización do

²⁹ Le Bihan i Rullan (1994, 23) alude á hostilidade social e institucional no medio da que naceron estas escolas. Hoxe, o contorno mudou sensiblemente, e as escolas -que demostran obter bos resultados- xa non funcionan de xeito marxinal e gozan dunha excelente reputación.

Os países de lingua catalana (Fonte: Baylac-Ferrer [1992, 48])

atalán, xa que é totalmente coherente coa ideoloxía dominante e non cuestiona o centralismo lingüístico³⁰.

4.3. O principal atranco para o desenvolvemento do ensino en catalán é a forte resistencia que opoñen a administración educativa e os docentes. No caso da formación dos mestres, os estudos de maxisterio realízanse en francés (aínda que se imparten cursos de lingua e cultura catalanas, ós que asiste un número moi baixo de futuros ensinantes). O número de conselleiros pedagóxicos está estancado e os seminarios de catalán para os mestres sofren recortes. A formación do futuro profesorado de catalán da secundaria parece gozar de mellores perspectivas dende que en 1992 se creou un certificado de aptitude pedagóxica e se convocaron oposicións para profesores de catalán.

Os ensinantes deben completa-la súa formación de xeito voluntario, v. g. no cadro da formación continuada institucional, co gallo da Universidade Catalana de Verán que, dende 1969, se celebra tódolos anos en Prada de Conflent, ou no marco da colaboración

e os intercambios coa Generalitat de Cataluña.

4.4. Na Universidade de Perpiñán creouse en 1979 o Diploma Universitario de Estudos Cataláns, que segue a existir e conta co financiamento do Consello Xeral. En 1981 naceu o Departamento de Catalán, onde hai uns 20 docentes e o número de alumnos vai en aumento. Nestes momentos acolle uns 500 alumnos dos aproximadamente 8.500 matriculados na universidade. Os estudantes poden, ademais de cursar estudos específicos de catalán, facer cursos de catalán no marco doutros estudos (os alumnos de catalán procedentes doutros departamentos representan ca. o 50 % do total). Hoxe existen a licenciatura, a *maîtrise*, o DEA (*diplôme d'études approfondies*) e o doutoramento de catalán, así como diplomas universitarios de primeiro ciclo de estudos cataláns, de lingua catalana e de tradución francés-catalán. O Departamento de Catalán mantén un contacto intenso con outras universidades³¹ e institucións dedicadas ó estudio e fomento do catalán. O departamento recibe unha gran cantidade de publicacións da Generalitat de Cataluña.

³⁰ Centralismo no que se reafirmou, en 1994, a Asemblea Nacional, que aprobou a Lei 94-665, do 4 de agosto, coñecida como *lei Toubon*, norma que pretende -cuns mecanismos parcialmente desautorizados polo Consello Constitucional- protexe-la lingua francesa fronte ás linguas estranxeiras (especialmente fronte ó inglés). De paso, a lei -que, de tódolos xeitos, tampouco se aplica de maneira estricte- serve tamén para lles dar un novo golpe ás demais linguas do hexágono, malia que o art. 19 establece que o uso do francés se fará respectando as linguas "rexionais": a lingua dominante conta cun novo texto legal que a impón, mentres as demais continúan en precario.

³¹ Así, v. g., en 1987 estableceuse un programa conxunto de filoloxía catalana entre as universidades de Perpiñán e Barcelona.

4.5. O Centre de Documentació i d'Animació de la Cultura Catalana (CEDACC), servició creado no Consello de Perpiñán en 1978, ten unha biblioteca, unha fonoteca e mais unha videoteca dedicadas ó catalán, xestiona un servició de asesoramento lingüístico (coa axuda da Generalitat de Cataluña), organiza cursos de catalán para os funcionarios municipais e os adultos, así como para os alumnos de preescolar e primaria, edita libros sobre o ensino e realiza outras actividades de animación sociocultural e promoción do catalán. A Generalitat de Cataluña dóalle todo tipo de material para os seus fondos. Ademais recibe subvencións do Consello Rexional e do Consello Xeral.

A administración educativa, a través do Centre Départemental de Documentation Pédagogique (CDDP), tamén edita material pedagóxico relativo ó catalán. Este centro recibe material didáctico e conta, en xeral, coa colaboración da Generalitat de Cataluña, que organiza periodicamente seminarios especializados.

5.1. Hai un descenso no uso das linguas menos estendidas na prensa, a televisión e a radio do Estado francés. O catalán, concretamente, ten unha moi escasa presenza nos medios de comunicación. No caso da televisión e da radio, este feito perdeu algo da súa importancia, dado que se reciben os sinais das emisoras peninsulares.

Esta situación dáse nun contexto no que case a metade dos lectores de prensa din que len os artigos en catalán publicados nos medios do país, a audiencia dos programas de radio en catalán é de unha de cada tres persoas, e a metade da poboación sostén que ve programas de televisión en catalán.

No tocante ós medios de comunicación públicos, no hexágono non existen canles de televisión territoriais que poidan contribuír ó fomento das linguas menos estendidas. France 3 Sud, o servició da televisión pública estatal que cobre as rexións Midi-Pireneos e Languedoc-Rosellón, emite uns cinco minutos diarios de información en francés sobre a realidade local, e uns 10 minutos en catalán os domingos. Estas emisións —que son as máis vistas pola audiencia de televisión en catalán— están cofinanciadas polas rexións. A radio pública (Radio France Roussillon, a primeira en audiencia de radio en catalán) emite unhas 10 horas semanais en catalán, fundamentalmente música, entrevistas e intervencións curtas, pero non informativos. O ton das emisións en catalán é moi folclórico, e céntrase basicamente na realidade rural.

5.2. No campo dos medios de comunicación privados, Ràdio Arrels —emisora asociativa radicada en Perpiñán e subvencionada polo Estado— emite dende 1981 exclusivamente en

atalán as 24 horas do día, e é a segunda en audiencia de radio en catalán. A súa programación xira ó redor da información e a música.

Non hai prensa ningunha en catalán. O xornal *L'Indépendant*, exemplo de prensa conservadora de provincias, ten o maior índice de penetración do país, e non publica practicamente nada en catalán; o pouquísimo que publica nesta lingua refírese a temas culturais, intemporais ou folclóricos. Hai varias revistas de moi escasa difusión que tamén usan o catalán.

Unha experiencia especialmente interesante de prensa en catalán foi o semanario *Punt Diari Catalunya Nord* de Perpiñán, editado dende o ano 1987 por *El Punt Diari* de Xirona. Durante os dous primeiros anos, e cunha liña editorial pouco definida, aínda que progresista, o semanario chegou a ter uns 1.500 subscritores. Non había moita profesionalidade nun cadro de persoal integrado por estudantes de catalán (e non por xornalistas), de modo que, logo desta primeira etapa, a dirección en Xirona impuxo a potenciación do aspecto informativo (en detrimento do ideolóxico), a mellora da imaxe e a profesionalización do periódico, que pasou a chamarse *El Punt. Setmanari de Catalunya Nord* e

a ter 3.000 subscritores. Despois duns catro anos, o semanario converteuse en bilingüe: os subscritores catalanistas afastáronse e tampouco apareceron novos lectores. Logo dun par de anos, o periódico pasou a chamarse *Punt Magazine*, pero xa non duraría máis ca algúns meses. O semanario chegou a ter unha difusión superior á inicialmente calculada (acadou os 3.500 exemplares), e do seu cadro de persoal saíron profesionais que hoxe traballan noutros medios de comunicación. Sen embargo, e en definitiva, o proxecto xornalístico fracasou, posiblemente por non ser capaz de chegar a un público lector non catalanista, e tamén pola falla de axudas públicas³². Hoxe, *El Punt* de Xirona, que non se distribúe en Cataluña Norte³³, ten no país un correspondente permanente.

5.3. Dende o Principado recíbense as emisións de TV3 (a segunda en audiencia de televisión en catalán), Canal 33 (a cuarta en audiencia de televisión en catalán), TVE-1, TVE-2 (a terceira en audiencia de televisión en catalán), e as emisións de Catalunya Ràdio, Catalunya Informació e Catalunya Música.³⁴ De acordo co seu propósito de facer unha televisión nacional catalana (e, polo tanto, non rexional, non étnica nin antropolóxica) que prestixie o uso da lingua propia, a

³² A prefectura mesmo impediu a publicación de anuncios oficiais mentres o periódico apareceu exclusivamente en catalán.

³³ Houbo un intento de distribución, e os exemplares vendidos foron unha ducia diaria aproximadamente.

³⁴ Máis da metade da poboación amosa interese pola actualidade do Principado.

televisión pública do Principado potencia as informacións e as reportaxes provenientes do norte (especialmente nas desconexións rexionais), aínda que non emite programas específicos para esta parte da área catalanófona. A televisión pública catalana está condicionada polo feito de as súas emisións estaren dirixidas ós cidadáns do Principado, que é unha Comunidade Autónoma do Estado español, o cal impide unha concepción pancatalanista da política de programación (é dicir: non é posible concibi-la audiencia potencial como a composta polos habitantes de tódolos países de lingua catalana).

A comercialización, no norte, da prensa do Principado, atópase con gravísimos problemas de rendibilidade. O xornal *Avui*, por exemplo, vende uns 100 exemplares diarios en Cataluña Norte, sobre unha tiraxe total de 70.000 exemplares. Esta situación pode deberse á falla de competencia lingüística da poboación e tamén ó baixo nivel de conciencia catalanista da cidadanía.

6. Un pequeno grupo de autores anima o panorama literario catalán dende os anos cincuenta. A maior parte dos títulos son publicados hoxe pola editorial Llibres del Trabucaire. Das 10 a 12 obras que publica anualmente, aproximadamente a metade aparecen en francés e a outra metade en catalán. Os libros en catalán, que non son rendibles (véndense unha

media de 300 a 400 exemplares por título), fináncianse gracias ás obras en francés e ás substanciais e imprescindibles subvencións da Rexión do Languedoc-Rosellón.

Dende os anos sesenta apareceron unha serie de cantautores, grupos musicais, etc., malia que, ata hai poucos anos, non había estruturas comerciais para a música catalana. Por outra banda, varios grupos —algúns dos cales actúan exclusivamente en catalán, mentres outros teñen unha produción bilingüe— compoñen o mundo do teatro dende os anos setenta. O uso do catalán neste campo é fomentado pola Rexión do Languedoc-Rosellón e polo Concello de Perpignan.

7. Moitas asociacións mencionan no seu nome a súa condición de catalanas, aínda que cunha intención folclórica. De feito, non realizan actividade ningunha en catalán. Sen embargo, hai algunhas entidades que si traballan a prol da normalización do catalán, aínda que contan con poucos socios. Así, v. g., hai que mencionalo Centre Cultural Català e a asociación Arrels, nada en 1981, cunha radio propia en catalán e maila escola Arrels, xa mencionadas. O primeiro organismo unitario creouse en 1978: a Federació per a la Defensa de la Llengua i la Cultura Catalanes, que tenta catalanizar-lo mundo asociativo do país. As asociacións adheridas son un cento, pero as realmente comprometidas coa

normalización da lingua catalana son moi poucas.

8. Na Unión Europea estase a producir unha progresiva permeabilización das fronteiras, que son uns elementos gravemente perturbadores das relacións de todo tipo entre as colectividades. Este feito debería dar lugar a unha dinamización dos intercambios culturais transfronteirizos.

Polo de agora, os datos dispoñibles non semellan indicar que as poboacións a ámbolos lados da fronteira teñan unha conciencia moi marcada dos seus vínculos nacionais³⁵, polo que adquire unha relevancia central o papel das distintas Administracións públicas (especialmente da Generalitat de Cataluña) apoiando iniciativas de cooperación transfronteiriza.

A importante eurorrexión composta polo Languedoc-Rosellón, Midi-Pireneos e mailo Principado,³⁶ cos seus aproximadamente 10,5 millóns de habitantes (máis de 6 no Principado, máis de 2 no Languedoc-Rosellón e case 2,5 no Midi-Pireneos), e na que o Principado destaca dende os puntos de

vista económico, político, cultural e demográfico, xa ten no seu haber importantes iniciativas no campo das infraestruturas de comunicación³⁷ e da economía. No eido cultural existen accións a favor da creación artística, a edición e outras actividades, incluída unha tímida promoción do catalán. Sería desexable que a eurorrexión levase a cabo unha política de achegamento económico e institucional das terras catalanas do norte ó Principado, o cal, ademais, incidiría positivamente no proceso de integración que persegue a Unión Europea: as chamadas rexións (incluídas as que están separadas por fronteiras entre Estados) atópanse na base da construción europea, tal e como está deseñada pola Unión.³⁸

No último decenio, a Generalitat de Cataluña desenvolveu un papel activo a favor do fomento do catalán colaborando con distintas institucións do norte.

9. Máis de tres séculos de disgregación deron como resultado unha diferenciación económica, política, cultural e lingüística entre norcataláns e cataláns do sur. Ámbalas comunidades

35 Para unha parte importante da poboación norcatalana, os cataláns do sur son "españóis", mentres o resto dos cidadáns do Estado español son "estranxeiros" ou mesmo "galegos". Velaquí un produto da descatalanización: os norcataláns, socializados coma franceses, xa non se recoñecen como parte integrante dos países de lingua catalana.

36 A eurorrexión naceu formalmente en outubro de 1991 en Perpiñán, onde ten a súa sede. Esta cidade mantén un alto nivel de implicación na vida da eurorrexión, o que revela unha intelixente visión estratéxica da súa importancia.

37 Así, o proxecto do tren de alta velocidade entre Barcelona e Perpiñán non sería posible sen o traballo de *lobbying* da eurorrexión, no que tamén tivo un papel importante a delegación permanente do Concello de Perpiñán en Barcelona.

38 A dinámica da eurorrexión -cos seus intercambios económicos, políticos e culturais entre ámbolos lados dos Pireneos- podería resultar beneficiosa para Cataluña Norte: non só no plano económico, senón tamén para a promoción do catalán, dado o proceso de normalización lingüística en marcha no Principado.

—con procesos históricos e de socialización ben distintos— chegaron ós mesmos días cun alto grao de descoñecemento mutuo.

A poboación norcatalana —débil en termos económicos, políticos e demográficos— non se percibe a si mesma como significativamente distinta da francesa, mentres as referencias institucionais do sur —autonomía política, normalización lingüística, etc.— resultan estrañas nun país marcado polo centralismo xacobino.

Sen embargo, quizais sexa aínda posible afirmar que o proxecto nacionalista francés non foi un éxito total, malia que teñan fracasado os diferentes intentos por introducir dentro do abano político norcatalán uns partidos autonomistas ou nacionalistas cataláns influíntes (que, con todo, conseguiron pór de relevo ante a opinión pública a existencia da problemática do país). En efecto, a actitude da poboación fronte ó catalán parece ser sorprendentemente positiva, e existe unha elite catalanista composta por intelectuais, escritores, políticos, xornalistas, etc., que traballa a prol da normalización política e cultural de Cataluña Norte, pero que carece do apoio activo dunha base social suficiente e se move, ademais, dentro duns límites xurídico-políticos asfixiantes. Este grupo pequeno e marxinal —composto basicamente por persoas máis ben novas (moitas delas nin

sequera teñen o catalán como lingua materna) e pertencentes ó medio urbano— carece dunha visión unitaria do seu catalanismo. Sen embargo, semella compartir unha certa vontade de achegamento ó sur. Conscientes do autoodio dos norcataláns, os catalanistas promoven todo tipo de iniciativas tendentes á superación do estigma social. Sen embargo, na medida en que tales iniciativas son moi puntuais e apelan a valores ideolóxicos completamente alleos á poboación en xeral, non son suficientes para frea-la erosión da identidade catalana e avanzar cara á normalización lingüística. O labor dos catalanistas non obtén os resultados desexados. O exemplo dos artistas norcataláns é ilustrativo. Viven nun país cun mercado cultural descatalanizado, no que moitos deles se senten frustrados. Conscientes de formaren parte dunha subcultura moi minorizada e de sentírense estraños en París e en Barcelona, pero tamén no seu propio país, non son quen, sen embargo, de articularen un discurso ideolóxico máis ou menos común, e pretenden satisfacer de xeito individual as súas necesidades de recoñecemento por parte da comunidade, conformándose con dirixirse a un pequeno público fiel, con tentar penetra-lo mercado do Principado, con ir publicando un libro, aparecendo nunha emisora de radio, editando un disco compacto, etc.

Neste complexo panorama, o debilitamento do peso dos Estados no

deseño da Unión Europea é un novo e importante argumento para a elite catalanista. En efecto, ser catalán pode resultar economicamente vantaxoso. O contraste entre a precariedade económica de Cataluña Norte e o benestar do Principado non podería ser máis elocuente. Barcelona converteuse nun centro cunha enorme capacidade para vertebrar economicamente toda a rexión (capacidade moi superior, dende logo, á de Toulouse ou á de Montpellier³⁹). Virarse cara a Barcelona aparece, xa que logo, como unha vía cara ó benestar, e esta asunción da catalanidade tamén pode, de paso, significar-lo cambio da autoimaxe, a superación do autoodio.

Unha parte da elite económica nortecatalana xa comprendeu a importancia do achegamento ó sur. Algúns empresarios, profesionais, artesáns, etc., coinciden nunha visión moi clara de como na construción da Unión Europea desaparecen progresivamente as fronteiras e gañan importancia as zonas situadas ó redor das grandes metrópolis, e conclúen na necesidade do achegamento de Cataluña Norte a Barcelona e da construción dun espazo económico transfronteirizo. Neste espazo, o catalán resultaría ser unha lingua *útil*⁴⁰.

Pero os axentes económicos e os intelectuais non foron capaces —ata o de agora— de elaboraren un discurso común de tipo catalanista, que precisa da intelixencia duns políticos que —agás algunha excepción— seguen a ser sucursalistas. Sen embargo, é posible que sen o desenvolvemento dunha opción política catalanista, os intentos de fomentar-lo uso do catalán, sendo meritorios e necesarios, teñan un alcance moi limitado, dado o estreitísimo marco que para estas tarefas de fomento ofrece o vixente ordenamento xurídico-político francés.

É difícil dicir hoxe cál vai se-lo futuro do catalán no Estado francés —que, en Europa, constitúe un caso realmente notable de riqueza lingüística, centralismo e resistencia ó recoñecemento oficial das súas linguas menos estendidas—, pero parece claro, de acordo con Calvet (1988³, 185), que a súa defensa pasa pola superación do discurso da capital en materia de política cultural. A afirmación da catalanidade acadou o consenso político no Principado. Velaquí, nestes tempos de globalización da vida económica e social, unha posible referencia para os veciños do norte.

39 Capital da Rexión do Languedoc-Rosellón.

40 Sen embargo, e recollendo unha reflexión de Le Bihan i Rullan (1994, 24), o catalán podería tamén chegar a ser unha lingua tan útil -e tan estranxeira- coma o inglés, sen deixar de ir perdendo definitivamente a súa condición de lingua realmente usada no país.

ESCOLLA BIBLIOGRÁFICA

- Baylac-Ferrer, Alà (1992): "L'espai nord-català", en VV.AA., *Qui sem els catalans del nord. Qui són els catalans del nord*, Perpiñán, Associació Arrels, 47-69.
- Calvet, Louis-Jean (1987): *La guerre des langues et les politiques linguistiques*, París, Payot. Cito pola traducción galega de Xoán Manuel Garrido Vilariño, *A guerra das linguas e as políticas lingüísticas*, Santiago de Compostela, Laiovento, 1995.
- (1988³): *Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottophagie*, París, Payot. Hai traducción galega de Xoán Fuentes Castro, *Lingüística e colonialismo. Pequeno tratado de glotofaxia*, Santiago de Compostela, Laiovento, 1993.
- Comisión Europea (1996): *Euromosaic. Producción y reproducción de los grupos lingüísticos minoritarios de la UE*, Luxemburgo, Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.
- Dalmau i Olivé, Josep (1994²): *El Rosselló és Catalunya. Revisió del Tractat dels Pirineus*, Barcelona, Mediterrània.
- Goetschy, Henri (1995): "La France et les langues régionales", en Goetschy, Henri, e André-Louis Sanguin (dirs.), *Langues régionales et relations transfrontalières en Europe*, París, L'Harmattan, 15-27.
- Goetschy, Henri, e André-Louis Sanguin (1995): "Avant-propos", en Goetschy, Henri, e André-Louis Sanguin (dirs.), *Langues régionales et relations transfrontalières en Europe*, París, L'Harmattan, 11-14.
- Hagège, Claude (1995): "Les langues régionales, une chance pour la nouvelle Europe?", en Goetschy, Henri, e André-Louis Sanguin (dirs.), *Langues régionales et relations transfrontalières en Europe*, París, L'Harmattan, 307-318.
- Lagarde, Christian (1995): "La communauté castillanophone en Catalogne du Nord: enjeux sociolinguistiques d'une immigration en zone frontalière et de langue minoritaire", en Goetschy, Henri, e André-Louis Sanguin (dirs.), *Langues régionales et relations transfrontalières en Europe*, París, L'Harmattan, 131-140.
- Le Bihan i Rullan, Joan Pere (1994): "Les escoles catalanes enmig del gual", *Escola catalana*, 310, 23-24.
- Manzanares, Pere (1992): "Arrels", en VV.AA., *Qui sem els catalans del nord. Qui són els catalans del nord*, Perpiñán, Associació Arrels, 13-15.
- Marcet i Juncosa, Alicia (1988): *Breu història de les terres catalanes del nord*, Perpiñán, Llibres del Trabucaire.
- (1992): "De l'home de Talteüll al segle XX", en VV. AA., *Qui sem els catalans del nord. Qui són els catalans del nord*, Perpiñán, Associació Arrels, 17-46.
- Petschen Verdaguer, Santiago (1990): *Las minorías lingüísticas de Europa occidental: documentos (1492-1989)*, Vitoria-Gasteiz, Eusko Legebiltzarra-Parlamento Vasco.
- Pueyo, Miquel (1995): "El marc legislatiu a la comunitat lingüística catalana", en Bureau Européen pour les Langues moins Répandues e Asociación Sócio-Pedagógica Galega (eds.), *Actas do I Simpósio Internacional de Línguas Europeas e Lexislacións*, A Coruña, 147-155.
- Région Languedoc-Roussillon (1993): *Rapport d'étude. Catalan. Pratiques et représentations dans les Pyrénées Orientales. Sondage. Résultats et analyses*, Montpellier.

- Ricq, Charles (1995): "Les distances culturelles dans les espaces transfrontaliers", en Goetschy, Henri, e André-Louis Sanguin (dirs.), *Langues régionales et relations transfrontalières en Europe*, París, L'Harmattan, 115-119.
- Sanabre, Josep (1989): *El tractat del Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona, Premsa Catalana.

- Verdaguer, Pere (1992): "Llengua i sociolingüística", en VV. AA., *Qui sem els catalans del nord. Qui són els catalans del nord*, Perpignan, Associació Arrels, 71-87.
- (1994): "Cop d'ull sobre la literatura rossellonesa", *Escola catalana*, 310, 10-12.

